

Suecia Antiqua et Hodierna i ny upplaga

Av Nils G. Wollin

ETT OBLITT ÖDE tyckes från början ha vilat över texten till ERIK DAHLBERGHS strålande bildserie *Suecia antiqua et hodierna*. Oaktat Kungl. Maj:t redan samma dag, som Dahlbergh erhöill privilegium på att utgiva det topografiska verket (18 mars 1661), uppdrog åt den lärde Uppsalaprofessorn och rikshistoriografen Loccenius att utarbetea en beskrivning över de orter, som gravyrerna skulle skildra, och Kungl. Maj:t sedermera efter Loccenii död lämnade uppdraget åt andra lärda män, såsom rikshistoriograferna Claës Örnhielm, Petrus Lagerlöf och Olof Hermelin, vilka alla inriktade sina krafter på arbetets slutförande, så blev i realiteten intet slutgiltigt resultat vunnet. Dessutom hopsamlades på privat initiativ ett flertal värdefulla excerpter, såsom av Elias Palmskiöld (Palmskiöldska saml. i Uppsala univ. bibl.) och kanslirådet C. R. Berch (Vitterh., hist.- o. antikvitetsakad.), men icke heller dessa bestånd lände Suecia till något gagn.

När långt senare bokförlaget Wahlström och Widstrand i och för publicering av en faksimileupplaga (1899) vände sig till riksantikvarien HANS HILDEBRAND för att erhålla en värdefull text, så låg däri onekligen ett fullföljande av gammal tradition.

En övervägande antikvarisk orientering, en mindre noggrann korrekturläsning och, vad bildtrycket beträffar, ett mindre kvalitativt utförande kom dock denna upplaga att ej framstå i den bästa dager. När därför ovan nämnda förlag 1920 utsände subscriptionsinbjudan till en ny edition, emotsågs denna med förväntningar, aldra helst som däri utlovades en »genomgående omarbetning» av texten med nya forskningsresultat inarbetade samt »en utförligare redogörelse för verkets tillkomst och betydelse». När upplagan nu ligger färdigtryckt, kan med lätthet konstateras, att den utlovade orienteringen blivit omkastad. De korta Ortsbeskrivningarna hava fått en undanskjuten plats och satts i petit, medan den huvudsakliga och omfattande texten förts under titeln *Verkets historia*. Här har med andra ord redigeringen lagts om både efter vad som utlovats i subskriptionen och vad som tidigare varit praxis. Huvudtextens historik återspeglas även i Ortsbeskrivningarna, där författaren ERIK VENNBERG ej såsom Hildebrand ordnat uppställningen alfabetiskt och däri inryckt exkurser, såsom »gravörer och tecknare», »*Suecia antiqua et hodierna*», »Sverker, konung» etc., utan strängt följt Sueciagravyrernas följd och

endast nämnt dessa, varvid titeln på svenska och latin samt uppgift på resp. gravörer och tillkomstår blivit det huvudsakliga. Detta får säkerligen anses såsom det lämpligaste förfarandet. Men vad beträffar delgivandet av de sista årens konsthistoriska forskningsresultat med korta, koncisa historiska fakta i logisk, konsekvent genomförd ordning, så lämnar förteckningen åtskilligt övrigt att önska. Vi vilja dock ej närmare ingå på en detaljkritik härav utan övergå i stället till ett omnämnande av den text, som för Vennberg varit huvudsaken, nämligen den *historiska* belysningen av verkets tillkomst. Och detta göra vi desto hellre, som författaren fullgjort denna sin uppgift på ett i det stora hela glänsande sätt. Reservationen gäller en viss osäker proportionering av materialet, där vissa i och för sig särdeles intressanta men verket mera ovidkommande förhållanden beretts ett alltför stort utrymme.

Som bekant är Vennberg icke den förste inom Suecia-forskningen. Redan Hildebrand kunde på sin tid tillgodogöra sig en specialundersökning, nämligen Klemmings. Och denne har senare fått efterföljare, bland vilka särskilt må framhållas L. W:son Munthe och Nils Östman.¹ Men deras arbeten ha väsentligen inriktats på respektive de holländska gravörerna och på Stockholmsbilderna. Det nya och epokgörande i Vennbergs framställning berör huvudsakligen den tidigaste kopparstickperioden, vilken som bekant var förlagd till Paris. Men även utvecklingen dessförinnan har fått en värdefull belysning.

Tanken på att framställa topografiska svenska bilder väcktes hos Dahlbergh antagligen då han 1650—1654 vistades i Frankfurt am Main för att söka införskaffa de fem miljoner riksdaler, som Sverige tillerkänts genom Westfaliska freden. Under denna tid kom han nämligen att stifta nära bekantskap med Merian d. y. och härigenom också med de kända Merianska topografierna. Senare uttryckte också Dahlbergh kategoriskt, att det var efter dessa förebilder som Suecia skulle utbildas. I Frankfurt erhöll Dahlbergh genom ingenjören G. A. Böckler den teoretiska och praktiska utbildning, vilken, kompletterad un-

der ytterligare några års arkitekturstudier i Italien (huvudsakligen Venedig och Rom), skulle komma honom väl tillpass vid hans blivande arbete med Suecia. Redan 1656 avbrötos emellertid hans studier till följd av kallelse att begiva sig till den svenska armén i Pommern. Men även under de närmaste krigsfyllda åren, då Dahlbergh som generalkvartermästarelöjtnant följde armén, fick han tillfälle till konstnärlig verksamhet. Nu utförde han nämligen vid sidan av sitt egentliga arbete ett större antal teckningar, vilka sedermera utgjorde grundstommen till illustrationerna i Pufendorfs *De rebus a Carolo Gustavo gestis* (Nürnberg 1696). Nämda arbete kom sedermera att på det intimaste sammanfalla med Suecias, varför Vennberg upptagit även dettas historia till behandling.

Efter Karl X Gustafs död försämrades Dahlberghs ställning på tillskyndan av flera avundsmän. Men tack vare sin höge och mäktige gynnare, Magnus Gabriel De la Gardie, vilken särskilt intresserade sig för den planerade topografien, lyckades det honom som bekant att redan 1661 få privilegiebrev på att utge Suecia. Den närmast följande tiden för Dahlbergh omkring i landsorten närmast Stockholm och tecknade av mera märkliga anläggningar. Något närmare har Vennberg ej att nämna om denna för Suecia så betydelsefulla period fram till 1667, då de första kopparsticken utfördes. I det stora hela saknas nämligen arkivaliskt material. Icke ens i sin almanacka antecknade Dahlbergh mer än namnet på de orter han besökte i teckningssyfte. Någon bedömning av teckningsbeståndet (K. B.) har författaren förståndigt nog ej heller inlåtit sig på utan överlämnat denna vittomfattande specialuppgift åt andra forskare eller eget kommande författarskap. Mycket riktigt påpekar Vennberg, att en fast grund först måste läggas med kunskap om kopparstickens tillkomsthistoria, innan man med utsikt till framgång kan taga upp studiet av teckningarna. Detsamma gäller också kopparstickens stilkritik. Det berättigade i detta resonemang blir än tydligare, sedan man tagit del av de många fakta, som Vennberg med en eftersträvensvärd blandning av kunskap, energi och tur lyckats uppdaga inom ett stort och svårarbetat material.

Efter en värdefull men proportionsvis för

¹ Vad Sueciabildernas stilkritiska analys beträffar intager August Hahr främsta platsen.

lång exkurs angående Dahlberghs verksamhet som civilarkitekt samt — i anslutning till Suecias förebilder — en översikt över äldre topografika i Sverige, nämnas olika planer för Dahlberghs arbetens förläggande i Tyskland, Holland och Frankrike, vilket sistnämnda val slutligen segrade. Medel anskaffades så småningom, sedan 2,500 rdr beviljats år 1664, och Dahlbergh kunde med av teckningar fyllda kappsäckar avresa till Paris (1667).

Härmed är författaren inne på kapitlet: De franska kopparstickarnas period, vilket som sagt med sina många nya fakta och sin livfulla beskrivning utgör ett i flera avseenden ytterst viktigt komplement till Suecia-forskningen. Vid sidan av de talrika fasta tidsbestämningar som där gjorts, ligger ett synnerligt stort värde i utdragen ur de många breven mellan Dahlbergh och den nitiske och självuppoftande Agreconius (senare adlad Åkerhjelm och huvudman för denna släkt), vilken verkade såsom Dahlberghs ställföreträdare den närmaste tiden efter det att denne måst återvända till sin militärtjänstgöring i Sverige. Dessa brev lämna ej endast vittnesbörd om Dahlberghs sakkunskap och aldrig svikande noggrannhet utan, tack vare diskussionen om kopparstickarnas felteckningar, även ett flertal värdefulla positiva uppgifter, såväl konst- som kulturhistoriska, vilka komma ytterst väl till pass vid en framtida behandling av Sueciabilderna och den svenska högre ståndarkitekturen under här berörda period.

Även om Dahlbergh ej lyckades engagera de aldri främsta franska kopparstickarna, så voro de dock alla kvalificerade, vilket nog samt framgår av resultatet. Vi kunna här nämna Jean Marot, Adam Perelle och hans bror Nicolas och F. Champion. Den väl mest namnkunnige var Jean Le Pautre, som bidragit med ett flertal effektfulla bilder. Se vi bakom kulisserna, hava vi för det slutgiltiga resultatet kanske lika mycket som denne konstnär Dahlberghs egen noggranna korrekturläsning att tacka och både hans och Agreconius' ideligen pådrivande ord och muter i form av lappmudd och utlovade stövlar av renskinn etc., som kom Le Pautre att hålla ut och fullgöra arbetet efter den betalning som kontrakterats. Även de andra kopparstickarna visade ett ofta nog så hotfullt missnöje, vilket likväl Agreconius, sedan Dahlbergh rest sin

väg, med små medel, uppmuntrande ord, ett glas vin i rätten tid och liknande lyckades hålla inom tillbörliga gränser, så att arbetet alltjämt kunde fortskrida, om också i olika tempi.

En av de hotfullaste episoderna gällde dock ej konstnärerna utan ankomsten till Paris av den mot Dahlbergh ovillige residenten Johan Ekeblad, men dess bättre vände sig vinden och övertogs ledareskapet efter Agreconius' hemresa 1670 av sekreterare Eosander. Fyra år senare avlämnades de sista plåtarna, och därmed avslutades den franska perioden.

Härefter inträdde en i det stora hela död tid för Suecia, beroende huvudsakligen därpå att Dahlbergh blivit allt mera upptagen av andra värv. Genom Ehrenstrahl, vilken redan tidigt bistått Dahlbergh såväl genom medarbetarskap som genom sitt inflytande hos hovet, anställdes emellertid 1684 hans elev Herman Padt Brügge vilken alltså kom att inleda Suecias sista period, som präglades av de holländska gravörernas medarbetarskap. Detta nya skede skilde sig från det franska även däri, att allt arbete nu utfördes i Sverige, dit konstnärerna inkallades. Padt Brügge dog redan 1687, men han efterträddes av den ypperlige Willem Swidde (till 1696) och Johannes van den Aveelen (1698—1715), andra medarbetare att förtiga.

Denna sista period hava som sagt andra forskare tidigare behandlat, varför Vennberg, hänvisande till deras arbeten, gjort sin redogörelse mera kortfattad, motiverande detta också med utrymmesskäl. Detta senare framstår dock som en brist, aldri helst som författaren påpekar, att det återstår ytterligare källmaterial att genomgå. Hade vissa partier av det behandlade gjorts mindre vidlyftiga och publiceringen ytterligare fått anstå något, hade arbetet i sin helhet säkerligen nå mera vunnit. Likaledes hade det varit önskvärt, att ett namnregister utarbetats och även ett register över de många kapitel, i vilka den historiska redogörelsen är uppdelad.

Slutligen hava vi att nämna något om bilderna i den nya upplagan. Dessa äro desamma som i 1899 års edition, vilket väl får anses vara det riktigaste. Ur vissa synpunkter hade det likväl varit önskvärt, att det 1919 av Carl Forsstrand framdragna kopparsticket av Aveelen med totalvy över

Piperska trädgården på Kungsholmen blivit inryckt. I tom III har en förskjutning ägt rum till följd därav att Hildebrand upptagit 38 a och 38 b men Vennberg genomfört löpande numrering. Vad själva bildtrycket beträffar är det avgjort bättre än i den närmast föregående upplagan. Den viktiga korrekturläsningen har med största noggrannhet verkställts av utgivaren. Lika-

ledes är papperet nu fastare och alltså mera lämpat för en uppslagsbok än tidigare var fallet.

Som positivt slutomdöme skulle man kunna säga, att man har skäl att vara tacksam för denna nya upplaga vad bildtrycket och den historiska orienteringen beträffar. Båda kunna de väl utgöra en tacksamhetens gård under detta Erik Dahlberghs jubileumsår.

Insända böcker

Från Almqvist & Wiksell:

ERNST ERICSSON och ERIK VENNBORG: *Erik Dahlbergh, hans levnad och verksamhet*. Till 300-årsminnet 1625—1925. Pris 18 kr.

Från Björck & Börjesson:

ARISTOTELES: *Om själen*. Övers. och inledning av J. Gabrielsson. (Berömda filosofer 30.) Pris 3.50.

BERTEL GRIPENBERG: *På Dianas vägar*. Pris 5.50.

Från Albert Bonniers förlag:

GRETA BERGHOLMEN: *Under stjärnorna*. Dikter. Pris 2.50.

JOHANNES EDFELT: *Unga dagar*. Dikter. Pris 2.50.

GOETHE: *Ur min levnad*. Dikt och sanning. D. 3. Översatt och försedd med anmärkningar av Anders Österling. Pris 9.25.

Katalog över lärobokslitteratur utgiven från Albert Bonniers förlag.

GEORG PAULI: *I vår ungdom*. Pris 7.50.

ALLEN VANNÉRUS: *Ursprungens filosofi*. Studier. Därtill ett kapitel om »Världens undergång». Pris 9.50.

ANDERS ÖSTERLING: *Samlade dikter*.

2. *Årets visor. Blommande träd. Facklor i stormen. Sånger i krig*. Pris 6.50.

3. *Idyllernas bok. De sju strängarna*. Pris 4.50.

4. *Fränder och främlingar*. Pris 4.50.

Från Diakonistyrelsens förlag:

BERNHARD BOUVIER: *Henri-Frédéric Amiel*. Övers. från förfs manuskript av Anna Bohlin. Pris 5.75.

J. H. OLDHAM: *Kristendomen och rasproblemet*. Övers. av C. och H. Sandegren. Pris 5.75.

ANNA SÖDERBLOM: *En Amerika-bok*. Pris 5.75.

Från Hugo Gebers förlag:

ILJA ERENBURG: *Tretton pipor*. (Moderna ryssar I.) Pris 5 kr.

CARL FORSSTRAND: *En gustaviansk ädlings ungdomshistoria*. Några anteckningar av och om Gustaf Adolf Reuterholm. Pris 4.75.

GEORG KAISER: *Gas*. Skådespel i två delar. Bemynd. övers. av Harry Roeck Hansen. Inledning av Kjell Strömberg. (Det nya dramat.) Pris 3.75.

LUIGI PIRANDELLO: *Alla ha rätt*. Così è (se vi pare). Till svenska av Nils Agrell. (Det nya dramat.) Pris 3.25.

— *Henrik IV*. (Enrico IV.) Tragedi i tre akter.

Till svenska av Rudolf Wendblad. (Det nya dramat.) Pris 3.25.

— *Salig Mattias Pascal*. Roman. Med en efterskrift om diktarfantasiens betänkligheter. Till svenska av Elsa Thulin. Pris 6.50.

FREDRIK WULFF: *I livets vår*. Dantes Vita nuova i svensk dräkt. Andra översedda uppl. Pris 5.75.

Från C. W. K. Gleerups förlag, Lund:

Kallimachos' hymner tolkade av Elof Hellquist. Pris 3.50.

Från Gleerupska universitetsbokhandeln, Lund:

Nils Kreuger. 60 reproduktioner i tontryck efter fotografier av originalen. (Små konstböcker 20.)

Från J. A. Lindblads förlag, Uppsala:

GUNNAR AHLBERG och ELOF LINDÄLV: *Halland*. (Hembygdsböckerna.) Pris 9 kr.

EIRA HELLBERG: *Den hemliga sången*. En kvinno-skiss. Pris 3 kr.

W. L. WHITECHURCH: *Hans högvördighets ferier*. Bemynd. övers. från engelskan av Märta Fredén. Pris 5.50.

Från Malmö Museum:

Årsberättelse 1924.

Från Natur och Kultur:

ALF AHLBERG: *Filosofiens historia*. Den grekiska filosofien till Platon. I. (N. o. K. 50.) Pris 2.25.

Från P. A. Norstedt & Söner:

GÖSTA ATTORPS: *Franskt och engelskt*. Bagateller från en resa. Pris 4.50.

PAUL ERNST: *Den smala vägen till lyckan*. Roman. Övers. av Hugo Hultenberg. Pris 6.25.

GURLI HERTZMAN-ERICSON: *Resan ut*. Pris 6.50.

THOR HÖGDAHL: *Naturskydd i Sverige*. Handbok för skola och hem. Pris 5 kr.

ORD OCH BILD

Illustrerad Månadsskrift

1925

utgiven av

Karl Wåhlin

Trettiofjärde årgången

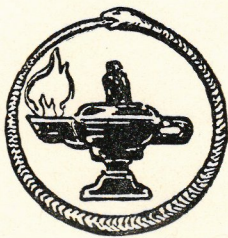
Redaktionens ombud:

i Helsingfors: Henning Söderhjelm

i Kristiania. Fredrik Paasche

i Köpenhamn: Carl Behrens

STOCKHOLM

WAHLSTRÖM & WIDSTRAND